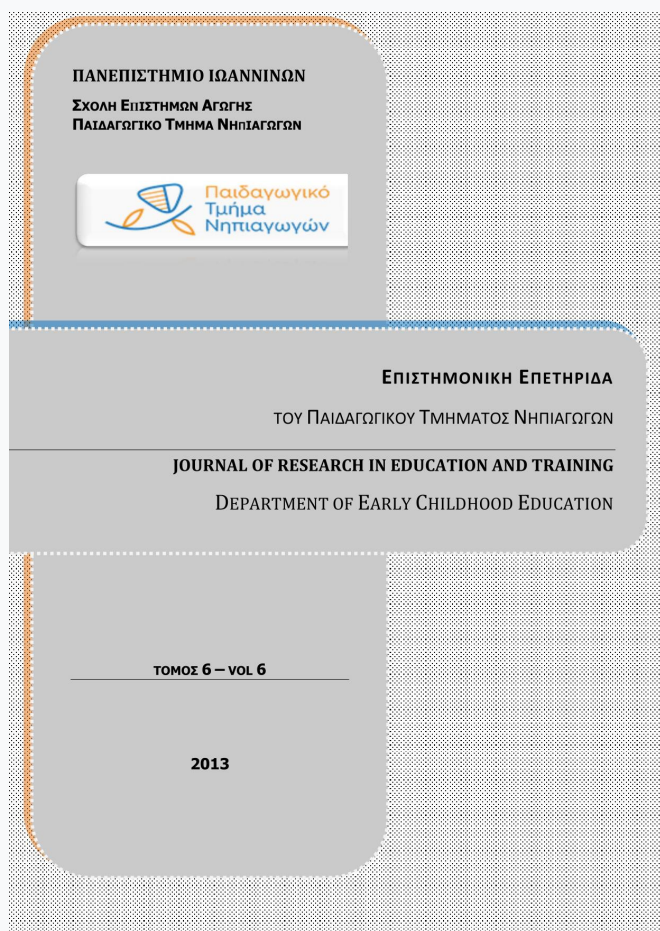

Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τόμ. 6 (2013)

Η διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων
νηπιαγωγών και δασκάλων στα Διδασκαλεία και
τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες της Ελλάδας.

Θωμάς Μπάκας

doi: [10.12681/jret.857](https://doi.org/10.12681/jret.857)

Copyright © 2013, Θωμάς Μπάκας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μπάκας Θ. (2013). Η διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων νηπιαγωγών και δασκάλων στα Διδασκαλεία και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες της Ελλάδας. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 6, 30–53. <https://doi.org/10.12681/jret.857>

Η διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων νηπιαγωγών και δασκάλων στα Διδασκαλεία και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες της Ελλάδας.

Θωμάς Μπάκας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη αναφέρεται στη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων και νηπιαγωγών την οποία έλαβαν από τις σχολές που φοίτησαν την περίοδο από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους το 1834 μέχρι την κατάργηση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών το 1990. Στόχος της εργασίας είναι να παρουσιάσει και να αναλύσει την πορεία εξέλιξης της διοικητικής κατάρτισης των υποψηφίων νηπιαγωγών και δασκάλων της χώρας μας στη μεγάλη αυτή χρονική περίοδο. Η παρουσίαση και ανάλυση των στοιχείων τα οποία αποδελτιώθηκαν από τα νομοθετικά κείμενα και τα προγράμματα σπουδών δείχνουν ότι σε μικρό ή μεγάλο βαθμό σε όλη τη διάρκεια της χρονικής περιόδου την οποία ερευνά η παρούσα εργασία, υπήρχε πρόβλεψη για παροχή διοικητικής κατάρτισης στους υποψήφιους νηπιαγωγούς και δασκάλους.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: Διοικητική κατάρτιση, σχολική νομοθεσία, Διδασκαλεία, Παιδαγωγικές Ακαδημίες, Σχολές Νηπιαγωγών, Προγράμματα σπουδών.

The administrative training of candidates kindergarten teachers and teachers in colleges teachers and pedagogical academies of Greece.

Thomas Bakas

ABSTRACT

This study refers to the administrative training of candidates' school teachers and of kindergarten teachers which they have received from schools which attended the period since the founding of the Modern Greek state in 1834 until the abolition of Pedagogical Academies 1990. The aim of this paper is to present and analyze the evolution of management training for candidates' school teachers and of kindergarten of our country in this great period. The presentation and analysis of data which are cataloged from legislative texts and curricula show that a small or large extent throughout the duration of the period to which is investigating the present work, there was provision for provide administrative training for candidates school teachers and kindergarten teachers.

KEY-WORDS: Management training, law school, Teaching Centre, Educational Academies, Schools Early Childhood Curricula.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο μελέτης της την ιστορική εξέλιξη της διοικητικής κατάρτισης των υποψηφίων νηπιαγωγών και δασκάλων στις σχολές κατάρτισής τους από το 1834 μέχρι το 1990. Είναι μια προσπάθεια διερεύνησης του ζητήματος στο πλαίσιο της Ιστορικής Παιδαγωγικής με περιγραφικό τρόπο και με βάση τις ειδικότερες σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις.

Το υλικό της εργασίας, προέρχεται κύρια από πρωτογενείς πηγές, και είναι ειδικά κείμενα νόμων, διαταγμάτων, κανονισμών λειτουργίας εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, εισηγητικές εκθέσεις νομοσχεδίων, συλλογές νομοθεσίας κ.α. Όλα τα κείμενα τα οποία συγκεντρώθηκαν και αξιοποιήθηκαν περιλαμβάνουν διατάξεις σχετικές με τη διοικητική κατάρτιση των μελλοντικών εκπαιδευτικών από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι και την κατάργηση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών το 1990 και την ανάληψη της εκπαίδευσης των δασκάλων και νηπιαγωγών από τα Πανεπιστημιακά Παιδαγωγικά Τμήματα τετραετούς φοίτησης.

Η εργασία έχει στόχο να συγκεντρώσει όλα τα σχετικά τεκμήρια και στη συνέχεια να παρουσιάσει με συστηματικό τρόπο τα σημαντικότερα σημεία εξέλιξης της διοικητικής κατάρτισης των δασκάλων και νηπιαγωγών. Τέλος στόχος της εργασίας είναι να αναλύσει και να σχολιάσει κριτικά τα παραπάνω μέτρα σε σχέση με την ισχύουσα κάθε φορά κοινωνικοοικονομική και πολιτική κατάσταση.

Η μέθοδος προσέγγισης της μελέτης είναι η ιστορική κοινωνιολογική. Με τη μέθοδο αυτή θα επιδιωχθεί μετά τη συγκέντρωση, παρουσίαση και ανάλυση των σχετικών ιστορικών τεκμηρίων να δοθεί μια πλήρης εικόνα της εξέλιξης της διοικητικής κατάρτισης των υποψηφίων δασκάλων και νηπιαγωγών. Η περίοδος συγκέντρωσης του υλικού αφορά τα 150 περίπου χρόνια που πέρασαν από την ψήφιση του πρώτου νόμου το 1834 για την ίδρυση διδασκαλείου του ελληνικού κράτους με σκοπό τη μόρφωση των δασκάλων το οποίο είχε το όνομα «*διδασκαλοδιδασκτήριο*», (Δημαράς Α', 1983: 49) και ήταν το πρώτο διδασκαλείο του κράτους.

Στο τέλος μετά την παρουσίαση και ανάλυση των επιμέρους ρυθμίσεων για το θέμα θα γίνει μια συνολική εκτίμηση και θα παρουσιαστούν τα σημαντικότερα συμπεράσματα της διαχρονικής εξέλιξης του θέματος.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΩΝ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ ΣΤΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ

Οι πρώτες νηπιαγωγοί του 19^{ου} αιώνα οι οποίες δίδαξαν στα ελληνικά νηπιαγωγεία καταρτιζόνταν διοικητικά με τα εγχειρίδια της νηπιαγωγικής μεθόδου επειδή δεν υπήρχαν οργανωμένες σχολές κατάρτισης. Στη συνέχεια όταν ιδρύθηκε το Διδασκαλείο Νηπιαγωγών Καλλιθέας, αλλά και τα άλλα Διδασκαλεία τα οποία λειτούργησαν, με μονοετή φοίτηση, είτε με περισσότερα χρόνια η διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων νηπιαγωγών ήταν περιορισμένη.

Ο θεσμός του νηπιαγωγείου εμφανίστηκε στην Ευρώπη γύρω στο 1840 με τη μορφή και το όνομα των Kindergarten (Παιδικών κήπων) με ιδρυτή το Γερμανό Friedrich Froebel. Την ίδια περίπου περίοδο άρχισε να λειτουργεί και στην Ελλάδα ο θεσμός, από ξένους ιεραποστόλους, όπως το ζεύγος των Αμερικανών Hill και το Γερμανό Hildner, αλλά και από ιδιωτικούς φορείς όπως τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία και από δήμους (Χαρίτος, 1998: 85-98).

Από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης και λειτουργίας των νηπιακών σχολείων στην Ελλάδα πρόεκυψε η ανάγκη να υποστηριχθούν οι πρώτες νηπιαγωγοί στο εκπαιδευτικό τους έργο, αφού δεν είχαν κάποια ειδική κατάρτιση. Επειδή το κρατικό ενδιαφέρον απουσίασε, από αυτόν τον τομέα, την προσπάθεια ανέλαβαν ιδιωτικοί φορείς και εξέδωσαν ειδικά εγχειρίδια τα οποία βασίστηκαν σε ξένες εκδόσεις και είχαν μεθοδολογικές οδηγίες για τις νηπιαγωγούς. Κυκλοφόρησαν το 19^ο αιώνα αρκετά εγχειρίδια νηπιαγωγικής μεθόδου στην ελληνική γλώσσα, τα οποία έδιναν στις νηπιαγωγούς, οργανωτικές, διοικητικές, παιδαγωγικές και μεθοδολογικές οδηγίες. Τα εγχειρίδια νηπιαγωγικής που κυκλοφόρησαν ήταν: 1) *Εγχειρίδιον εις χρήσιν των Νηπιακών σχολείων*, εν Σμύρνη, εκ της τυπογραφίας Γ. Γριφίτου, 1841, 2) *Εγχειρίδιον διδασκαλίας προς χρήσιν των νηπιακών σχολείων (εις τμήματα δύο). Όπως διδάσκεται εν τοις σχολείοις των κ.κ. Χιλλ*, εν Αθήναις 1859, 3) Ι. Κοκκώνη Ε, *Εγχειρίδιον περί Δημοτικής Εκπαιδύσεως ή Οδηγός περί μεθόδων διδακτικών συνδιδασκτικής και μικτής και περί νηπιακών σχολείων. Μέρος Β' . Περί παιδαγωγίας και νηπιακών σχολείων*, εν Αθήναις 1863, Ιφ. Παπαγεωργίου, *Συμβουλαί περί Διευθύνσεως των Νηπιαγωγείων και πραγματογνωσία*, Αθήνησι, εκ του τυπογραφείου της Φιλοκαλίας, 1877.

Η κατάρτιση των νηπιαγωγών αλλά και γενικότερα η προσχολική αγωγή και η εκπαίδευση των κοριτσιών κατά το 19^ο αιώνα, όπως αναφέρθηκε, είχε αφηθεί από το

ελληνικό κράτος στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Ο πρώτος νόμος, ο νόμος ΒΤΜΒ' του 1895, (ΕΤΚ, 37/05-10-1895, τχ. Α') ο οποίος καθιέρωσε την προσχολική αγωγή στην Ελλάδα προέβλεπε αυτή την παραχώρηση στο αρθρ. 3 με τη διατύπωση ότι: «*Τά νηπιαγωγεία συνιστώνται τη αδεία του επί τής Δημοσίας Εκπαιδύσεως Υπουργείου υπό ιδιωτών...*». Γι' αυτό θα παρατηρήσουμε κατά την ιστορική εξέλιξη της μόρφωσης των νηπιαγωγών ότι δεν υπήρχε κανένα κρατικό ενδιαφέρον ούτε και για τα προγράμματα της κατάρτισής τους για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα.

Το πρώτο Διδασκαλείο για την κατάρτιση Νηπιαγωγών ιδρύθηκε στο ξεκίνημα του θεσμού δύο χρόνια μετά την ψήφιση του νόμου ΒΤΜΘ', το 1897. Η ίδρυσή του έγινε από την Ένωση Ελληνίδων της οποίας πρόεδρος ήταν η Αικατερίνη Λασκαρίδου. Στο Διδασκαλείο αυτό, το οποίο ήταν το μοναδικό ίδρυμα στο οποίο εκπαιδεύονταν οι νηπιαγωγοί από το 1897 μέχρι το 1914 παρατηρούμε από το πρόγραμμα των μαθημάτων ότι δεν υπήρχαν μαθήματα διοικητικής κατάρτισης των νηπιαγωγών. Το Διδασκαλείο λειτούργησε ως μονοτάξιο από το 1897 μέχρι το 1900, ως διτάξιο την περίοδο 1900-1908 και ως τριτάξιο στη συνέχεια μέχρι το 1929. Από τη χρονολογία εκείνη άρχισε να λειτουργεί ως τετρατάξιο μέχρι το 1959 οπότε καταργήθηκε και μετατράπηκε σε Σχολή Νηπιαγωγών σύμφωνα με το πρότυπο των Παιδαγωγικών Ακαδημιών οι οποίες λειτουργούσαν από το 1933 για τη μόρφωση των δασκάλων. Ως σπουδάστριες του γινόταν δεκτές για φοίτηση πτυχιούχες δασκάλες και «*...νεάνιδες κεκτημέναι απολυτήριο της ανώτατης τάξης των πλήρων Παρθεναγωγείων ηλικίας άνω των 16 ετών κα αμέμπτου συμπεριφοράς*». (ΦΕΚ 120/8 Ιουνίου 1904, «*Περί αναγνώρισεως του υπό της Ενώσεως των Ελληνίδων ιδρυθέντος Διδασκαλείου Νηπιαγωγών*», άρθρο 3), (Μπουζάκης Α', 2002: 358).

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω δεν υπήρχε μάθημα αυτοτελές για τη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων νηπιαγωγών μέσα στο πρόγραμμα του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών της Ένωσης Ελληνίδων το οποίο παρουσιάζεται στη λογοδοσία της Ένωσης το 1908 (Μπουζάκης Α', 2002: 357-361). Μέσα όμως στο μάθημα της Παιδαγωγικής το οποίο διδάσκονταν μόνο στη Γ' τάξη του Διδασκαλείου υπήρχαν ενότητες οι οποίες έδιναν τη δυνατότητα για απόκτηση στοιχειωδών γνώσεων διοικητικής ικανότητας και ελέγχου της σχολικής τάξης. Τέτοιες ενότητες οι οποίες διδάσκονταν στο μάθημα της Παιδαγωγικής ήταν: «*για την προσταγήν*», «*περί ποινών και αμοιβών*», για την «*επιτήρησιν*», «*πως εκπαιδεύει το σχολείον εις την ησυχίαν, την τάξιν κ.α*» (Μπουζάκης Α', 2002: 360).

Η πρώτη αναφορά για διοικητική κατάρτιση των νηπιαγωγών σε σχολή γίνεται στο Διάταγμα της 16 Ιανουαρίου 1919 (ΦΕΚ 18/25-01-1919, τχ. Α'), με τον τίτλο *«Περί προγράμματος των μαθημάτων του Ανωτέρου Τμήματος των Διδασκαλείων των Νηπιαγωγών»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 495). Το Ανώτερο Τμήμα είχε ιδρυθεί με το Ν. 1612/15-12-1918, (ΦΕΚ 2/03-01-1919, τχ. Α'). Είχε δύο τάξεις, και μπορούσαν να φοιτήσουν με εξετάσεις όσα κορίτσια διέθεταν πτυχίο νηπιαγωγού ή δασκάλας, κατά προτίμηση όμως νηπιαγωγού. Στο τμήμα αυτό εκπαιδεύονταν για να διοριστούν στη συνέχεια ως διδακτικό προσωπικό στα Διδασκαλεία Νηπιαγωγών ή στα Διδασκαλεία Θηλέων και σε σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης στα οποία αναλάμβαναν να διδάξουν χειροτεχνικά μαθήματα, οικιακά ή καλλιτεχνικά και ιχνογραφία. Κατά τη διάρκεια των σπουδών τους προβλεπόταν για τη διοικητική τους κατάρτιση να διδάσκεται στη Β' τάξη το μάθημα *«Η ισχύουσα σχολική νομοθεσία, η σχετική προς τον προορισμό των αποφοίτων του τμήματος»*, (Β. Δ. 16-1-1919, Φύλο ΕτΚ, αρ. 18, τχ. Α'/25 Ιανουαρίου 1919).

Μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 και την ψήφιση του νόμου 4367/1929 (ΦΕΚ 291/17-08-1929, τχ. Α') με τίτλο *«Περί των Διδασκαλείων των Νηπιαγωγών»* δεν παρατηρήθηκαν ιδιαίτερες ρυθμίσεις στο θέμα αυτό. Έτσι και στο Διάταγμα της 30 Σεπτεμβρίου 1930 (ΦΕΚ 342/08-10-1930, τχ. Α'), με τον τίτλο *«Περί καθορισμού των εν τοις Διδασκαλείοις νηπιαγωγών διδασκομένων μαθημάτων κλπ»* δεν προβλέπεται σχετικό μάθημα.

Η κατάρτιση των Νηπιαγωγών μέχρι το έτος 1956 δε γινόταν σε ανώτερες σχολές αλλά σε σχολές Μέσης Εκπαίδευσης, τα παραδοσιακά *«Διδασκαλεία»*, εκτός από την κατηγορία των Διευθυντριών των Εθνικών Αγροτικών Νηπιστροφείων και Εθνικών Παιδικών Σταθμών. Οι υποψήφιοι νηπιαγωγοί για τις θέσεις αυτές εκπαιδεύονταν σε Σχολές μονοετούς διάρκειας, μετά την απόκτηση του απολυτηρίου του εξαταξίου Γυμνασίου. Οι σχολές μονοετούς φοίτησης των Νηπιαγωγών λειτουργούσαν ως παραρτήματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών σύμφωνα με το Ν.Δ. 1976/10 Οκτωβρίου 1942, (ΦΕΚ 296/18-11-1942, τχ. Α').

Το έτος 1957 παρατηρείται για πρώτη φορά η ένταξη στο πρόγραμμα μαθημάτων του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών Καλλιθέας και του μαθήματος: *«Διδακτική και διοικήσεις του νηπιαγωγείου μετά πρακτικών ασκήσεων»*, (Μπουζάκης Β', 2002: 61).

Η ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΣΤΙΣ ΣΧΟΛΕΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Κατά την περίοδο λειτουργίας των Σχολών Νηπιαγωγών (1959-1985) σημειώθηκε αρκετή πρόοδος στη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων νηπιαγωγών γιατί καθορίστηκαν είτε αυτόνομα μαθήματα, είτε ενότητες μέσα στα μαθήματα της παιδαγωγικής.

Το 1959 παρατηρείται μια σημαντική στροφή στην εκπαίδευση των υποψηφίων Νηπιαγωγών. Ψηφίστηκε το νέο θεσμικό πλαίσιο το οποίο περιλαμβάνεται στο ΝΔ 3997/9-10-1959, (ΦΕΚ 226/20-10-1959, τχ Α'), «*Περί Σχολής Νηπιαγωγών και άλλων τινών διατάξεων*», όπως μετονομάστηκε το Διδασκαλείο Νηπιαγωγών Καλλιθέας, κατά τα πρότυπα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, με διετή υποχρεωτική φοίτηση μετά την απόκτηση του απολυτηρίου του εξαταξίου Γυμνασίου. Από τότε αρχίζει μια άλλη περίοδος στη μόρφωση των υποψηφίων νηπιαγωγών. Στο άρθρο 3, παραγρ. 1, εδαφ. 1, του παραπάνω νόμου περιγράφονται τα διδασκόμενα μαθήματα και προβλέπεται να διδάσκονται οι υποψήφιοι νηπιαγωγοί ένα σχετικό μάθημα εκπαιδευτικής διοίκησης το μάθημα με αύξοντα αριθμό 5 και με τον τίτλο «*Διδακτική και διοίκησης του νηπιαγωγείου μετά πρακτικών ασκήσεων*», (Μπουζάκης Β', 2002: 226).

Η κατάρτιση των νηπιαγωγών συνεχίστηκε με τους ίδιους όρους και προϋποθέσεις και στο επόμενο διάστημα. Στο Β.Δ./7-11- 1969 (ΦΕΚ 750/15-11-1969, τχ Β'), με τίτλο «*Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος.....των παρά Παιδαγωγικαίς Ακαδημίαις Μονοετών Τμημάτων Εκπαιδεύσεως Νηπιαγωγών*», προβλέφθηκαν ορισμένες ενότητες διοικητικής κατάρτισης στο μάθημα «*Γενική Παιδαγωγική και Θεωρία της Προσχολικής Αγωγής*». Οι σχετικές με τη διοίκηση της εκπαίδευσης ενότητες ήταν οι εξής: «*Η προσχολική αγωγή: Το Νηπιαγωγείον και ο Παιδικός Σταθμός. Η Νηπιαγωγός ως προσωπικότης. Η παιδαγωγική αγάπη. Εξωτερική και εσωτερική οργάνωσις της εργασίας και ζωής εν τω Νηπιαγωγείω. Ιστορία του Νηπιαγωγείου. Σύγχρονοι εξελίξεις και σύγχρονος οργάνωσις της προσχολικής αγωγής. Διοίκησης του Νηπιαγωγείου: Η νηπιαγωγός εν τη τάξει. Η νηπιαγωγός ως διευθύντρια του Νηπιαγωγείου. Συνεργασία Νηπιαγωγείου και οικογενείας. Το Διδακτήριον και αι εγκαταστάσεις του Νηπιαγωγείου, σκόπιμος οργάνωσις και φιλόκαλος εμφάνισις αυτού*», (Μπουζάκης Β', 2002: 361).

Ύστερα από δύο χρόνια με την υπουργική απόφαση 137201/12-10-1971 (ΦΕΚ 869/12-10-1971, τχ. Β') και με θέμα *«Περί ιδρύσεως και λειτουργίας σχολών Νηπιαγωγών»*, η οποία εκδόθηκε πριν τη δημοσίευση του νόμου 1057/1971, ιδρύθηκαν δύο Σχολές Νηπιαγωγών, μία στην Καρδίτσα και μία στη Θεσσαλονίκη. Στην παραπάνω απόφαση προβλέπονταν να διδάσκεται μάθημα με τίτλο *«Οργάνωσις και Διοικήσις Εκπαιδεύσεως»* για 1 ώρα την εβδομάδα στο Α' έτος, (Μπουζάκης Β', 2002: 487). Δύο μήνες αργότερα δημοσιεύτηκε το Ν.Δ. 1057/17-12-1971, (ΦΕΚ, 271/23-12-1971, τχ. Α') το οποίο επικύρωσε την απόφαση αυτή, αλλά στα διδασκόμενα μαθήματα των Σχολών δε γίνεται καμία αναφορά για διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων νηπιαγωγών. Μετά από ένα χρόνο συντάχθηκε και δημοσιεύτηκε το Β.Δ. αριθ. 7/30 Δεκεμβρίου 1972 (ΦΕΚ, 2/10-01-1973, τχ. Α') με τον τίτλο *«Περί του Ωρολογίου και αναλυτικού Προγράμματος των μαθημάτων και ασκήσεων των σχολών νηπιαγωγών κατά έτη σπουδών»*. Αλλά και στο διάταγμα αυτό δεν προβλέπεται ιδιαίτερο μάθημα για την οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης. Προβλέπεται μόνο η διδασκαλία ενοτήτων ενταγμένων σε διάφορα μαθήματα, όπως στα τρία μαθήματα: *«Γενική Παιδαγωγική»*, *«Ιστορία της Προσχολικής Αγωγής»* και *«Γενική Διδακτική»*. Στο μάθημα *«Γενική Παιδαγωγική»* το οποίο προβλεπόταν να διδάσκεται στο Α' έτος υπήρχαν οι εξής ενότητες: *«Βαθμίδες Αγωγής, Η Προσχολική Αγωγή. Έννοια, σκοπός σημασία και μέσα ταύτης. Ιδρύματά της, ιδία δε ο θεσμός του Νηπιαγωγείου. Η Νηπιαγωγός. Κλήσις, μόρφωσις, ειδική κατάρτησις. Μελέτη νηπίου. Συλλογή στοιχείων. Τήρησις ατομικού Δελτίου και ατομικού φακέλου. Συνεργασία Νηπιαγωγείου και οικογενείας»*, (Μπουζάκης Β', 2002: 487). Στο μάθημα *«Ιστορία της Προσχολικής Αγωγής»* ενταγμένες ήταν οι ενότητες: *«Σκοπός του μαθήματος. Ανυπαρξία οργανωμένης προσχολικής αγωγής μέχρι του 19^{ου} αιώνα. Η οργάνωσις της Προσχολικής Αγωγής στην Ελλάδα. Αικατερίνη Λασκαρίδου. Η προσχολική αγωγή εις άλλας χώρας. Παγκόσμιος Οργάνωσις Προσχολικής Αγωγής, Ο.Μ.Ε.Ρ.»*, (Μπουζάκης Β', 2002: 488). Επίσης στο μάθημα *«Γενική Διδακτική»* του Α' έτους προβλέπονταν η διδασκαλία σχετικών ενοτήτων οργάνωσης και λειτουργίας του Νηπιαγωγείου όπως: *«Το πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου. Επιδιωκόμενοι υπ' αυτού σκοποί. Το ημερήσιον πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου. Διάρκεια τούτου. Τα περί κοπώσεως των νηπίων. Αι εγκαταστάσεις και ο εξοπλισμός του Νηπιαγωγείου (κτίριον, αίθουσαι, επίπλωσις, διευθέτησις αυτών, προαύλιον, σχολικός κήπος και ζωοτεχνικαί εγκαταστάσεις. Οργάνωσις και λειτουργία του Νηπιαγωγείου. Σχολική Ζωή εντός αυτού, (εκθέσεις χειροτεχνημάτων, εορταί, κουκλοθεατρον, δραματοποιήσεις)*, (Μπουζάκης Β', 2002: 613).

Αρκετά χρόνια αργότερα, περίπου σε μια δεκαετία, στο Π.Δ. 309/25 Ιουλίου 1984 (ΦΕΚ, 114/10-08-1984, τχ. Α') με τον τίτλο *«Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα των μαθημάτων και ασκήσεων των σχολών νηπιαγωγών κατά έτη σπουδών»*, καθορίζεται η διδασκαλία αυτοτελούς μαθήματος και προβλέπεται να διδάσκεται στο Α' έτος σπουδών για 1 ώρα την εβδομάδα. Το μάθημα έχει τον τίτλο *«Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης και ιδιαίτερα της Προσχολικής»*, (Μπουζάκης Β', 2002: 613). Το περιεχόμενο του μαθήματος καθορίζεται με τις παρακάτω γενικές ενότητες: *«α) Σύντομη εξέταση της δομής του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, β), Ιδιαίτερη εξέταση της δομής και οργάνωσης της Προσχολικής Αγωγής, γ) Μελέτη των κοινωνικοοικονομικών δεδομένων των διαφόρων περιοχών της Ελλάδας, δ), Διοικητική αποκέντρωση σε σχέση με τις ειδικές ανάγκες που προκύπτουν για την ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία των Νηπιαγωγείων (Νηπιαγωγεία πόλεων, χωριών, πυκνοκατοικημένων, αραιοκατοικημένων περιοχών, μεμακρυσμένων συνοικισμών και άλλων περιοχών με ειδικές συνθήκες»*, (Μπουζάκης Β', 2002: 614-615).

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Από την παράθεση των σχετικών ρυθμίσεων στα νομοθετικά κείμενα και στα προγράμματα σπουδών των υποψηφίων νηπιαγωγών η οποία έγινε πιο πάνω διαπιστώνεται ότι το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα δεν υπήρχε ειδική διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων νηπιαγωγών. Λίγο πριν και μετά την ίδρυση της Σχολής Νηπιαγωγών το 1959 υπήρχε η πρόνοια του νομοθέτη ώστε η καταρτιζόμενη νηπιαγωγός να αποκτά εκτός από τις παιδαγωγικές γνώσεις, και ειδικές οργανωτικές και διοικητικές γνώσεις για το χώρο εργασίας της και για το επιτελούμενο έργο της.

Αυτή η κατάρτιση θεωρούνταν και θεωρείται ακόμη και σήμερα απαραίτητη διότι η νηπιαγωγός διορίζονταν και διορίζεται σε μονοθέσια νηπιαγωγεία, τα οποία είναι και τα περισσότερα που λειτουργούν στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας. Στο νηπιαγωγείο είναι μόνη της και αναλαμβάνει εκτός από το εκπαιδευτικό έργο που είναι διδακτικό και παιδαγωγικό και όλα τα διοικητικά καθήκοντα του νηπιαγωγείου. Επομένως η διοικητική κατάρτιση σε όποιο βαθμό γινόταν στις σχολές κατάρτισης έδινε εφόδια στην καταρτιζόμενη νηπιαγωγό ώστε να έχει ετοιμότητα και επάρκεια προκειμένου να ανταποκριθεί στο επιστημονικό και επαγγελματικό της έργο.

Μια άλλη διαπίστωση είναι ότι οι σχολές κατάρτισης των υποψηφίων νηπιαγωγών ήταν λίγες και ότι τα προγράμματα σπουδών τους εγκρίνονταν από το Υπουργείο

Παιδείας. Αυτός ο συγκεντρωτισμός και η ενιαία κατεύθυνση είχαν σαν αποτέλεσμα να υλοποιούνται τα προγράμματα από όλα τα Διδασκαλεία ή τις Σχολές Νηπιαγωγών του κράτους. Η παρουσία ή έλλειψη μαθημάτων διοικητικής κατάρτισης στο πρόγραμμα είχε σαν συνέπεια την κατάρτισή τους ή όχι σε αυτό το γνωστικό αντικείμενο.

Επίσης διαπιστώνεται ότι η διοικητική κατάρτιση των νηπιαγωγών, στο Διδασκαλείο Καλλιθέας, αλλά και στα άλλα Διδασκαλεία μονοετούς φοίτησης ήταν είτε λίγη, είτε ανύπαρκτη. Στις δε Σχολές Νηπιαγωγών οι οποίες λειτούργησαν στη συνέχεια γινόταν είτε με ιδιαίτερο μάθημα είτε μέσα από τα παιδαγωγικά μαθήματα στα οποία προβλέπονταν η διδασκαλία ειδικών θεματικών ενοτήτων και η σχετική πρακτική άσκηση.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ-ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΣΩΝ

Η κατάρτιση στα Διδασκαλεία

Η κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων στα Διδασκαλεία άρχισε με τον οδηγό της αλληλοδιδασκτικής και συνεχίστηκε σε όλη την περίοδο λειτουργίας τους με ειδικά μαθήματα νομοθεσίας και διοίκησης της εκπαίδευσης. Στο πρώτο διδασκαλείο εκπαίδευσης των δασκάλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο ιδρύθηκε με το νόμο της 6/18 Φεβρουαρίου 1834 «*Περί Δημοτικών Σχολείων*», (ΕΤΚ 11, 3-11 Μαρτίου 1834) δεν υπήρχε στο πρόγραμμα των μαθημάτων σχετικό μάθημα και ενότητα για τη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων, (Dimaras: 1973). Το βάρος του κύκλου των μαθημάτων δινόταν στην διδασκαλία και εφαρμογή του «*Οδηγού της αλληλοδιδασκτικής Μεθόδου*» του Κοκκώνη ο οποίος περιελάμβανε ενότητες όπως «*περί κατάλληλου διδακτηρίου, περί διοργανισμού του σχολείου, περί διακοπών, περί των χρεών του δημοδιδασκάλου κ.α.*» καθώς και διδακτικές, παιδαγωγικές, οργανωτικές, διοικητικές οδηγίες, κατευθύνσεις και συμβουλές προς τους δασκάλους, (Αμαριώτου, 1937: 66, Δημαράς Α, 1983: 92-102)

Ο «*Οδηγός*» εφαρμόζονταν από τους διορισμένους δασκάλους και έπρεπε να τηρείται απαρέγκλιτα (Haralampides: 1935). Η κατάρτιση σε αυτό το επίπεδο συνεχίστηκε όσο διάστημα λειτούργησε το Διδασκαλείο. Το Διδασκαλείο λειτούργησε από το 1834 μέχρι το 1863 οπότε καταργήθηκε με απόφαση της Βουλής στις 22 Νοεμβρίου 1863 διότι θεωρήθηκε «*...όλως περιττόν και λίαν επιβλαβές*», (Δημαράς Α, 1983: 177).

Στη συνεδρίαση της 25 Ιανουαρίου 1864 εγκρίθηκε ψήφισμα από τη Βουλή για μεταρρύθμιση του μέχρι τότε υφιστάμενου Διδασκαλείου στο οποίο προβλέπονταν να αφαιρεθούν τα περιττά μαθήματα και να προστεθούν μερικά «*ειδικά και χρήσιμα τοις δημοδιδασκάλοις μαθήματα*» μεταξύ των οποίων και το μάθημα «*Η δημοδιδασκαλική νομοθεσία και αι διάφοροι προς αυτήν νομολογίαι*», (Δημαράς Α, 1983: 182-184).

Στο ενδιάμεσο διάστημα από το 1863 μέχρι το 1878 που έγινε η ανασύσταση του Διδασκαλείου η επιλογή των δασκάλων γινόταν με εξετάσεις ενώπιον επιτροπής του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως από την οποία δεν εξετάζονταν οι διοικητικές γνώσεις των υποψηφίων αλλά ορισμένες μόνο βασικές γνώσεις, (Kipper: 1897).

Στο Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης, το οποίο είχε ιδρύσει το 1876 «*Ο Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*», για τον υπόδουλο ελληνισμό, αφού η Θεσσαλονίκη ήταν ακόμη υπό την Οθωμανική αυτοκρατορία, υπήρχε σχετική πρόβλεψη για τη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων. Στον Κανονισμό του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης και στα περιεχόμενα του μαθήματος «*Παιδαγωγικά*» το οποίο διδασκόταν στην Γ' τάξη για 4 ώρες την εβδομάδα, προβλέπονταν να διδαχθούν οι παρακάτω σχετικές ενότητες: «*Το διδασκαλικόν αξίωμα. Η διοργάνωσις των δημοτικών σχολείων και σχέσεις αυτών προς τα άλλα σχολεία. Η του σχολείου διοίκησις. Σχέσεις του σχολείου προς την οικογένειαν, την πολιτείαν και την εκκλησίαν. Η κατάστασις των δημοτικών σχολείων εν τοις χριστιανικοίς έθνεσι της Ευρώπης και της Αμερικής. Η περαιτέρω ανάπτυξις του διδασκάλου. Ανάγνωσις του περί Παίδων Αγωγής του Πλουτάρχου και του Περί Παιδείας και τροφής περιεχομένων εν τη Πολιτεία και τους νόμους του Πλάτωνος*», (Κανονισμός, 1877: 26). Δυο χρόνια αργότερα, το 1878, ψηφίζεται ο νόμος ΧΘ' /1878, (ΦΕΚ 7/24-01-1878, τχ. Α') «*Περί συστάσεως του Διδασκαλείου εν Αθήναις*» και καθορίζεται η κατάρτιση των διαταγμάτων τα οποία θα όριζαν την κατανομή των μαθημάτων κατά τάξη. Στο νόμο δεν υπάρχει συγκεκριμένη διάταξη για τη διοικητική κατάρτιση των μελλοντικών εκπαιδευτικών.

Με νεότερο νόμο αργότερα, με το νόμο ΑΜ' /1882 (ΦΕΚ 60/02-07-1882 τχ. Α'), ο οποίος είχε τον τίτλο «*Περί τροποποιήσεως και προσθήκης διατάξεων αναφερομένων εις τα Διδασκαλεία*», έγινε συμπλήρωση στο Πρόγραμμα του Διδασκαλείου με το

μάθημα «*Σχολική Νομοθεσία*» του οποίου περιεχόμενο ήταν «*οι παρ' ημίν κείμενοι θεμελιώδεις νόμοι περί δημοτικής εκπαίδευσεως και ερμηνεία αυτών*», (Μπουζάκης Α', 2002: 203).

Το 1886 εκδόθηκε το Β.Δ. «*Περί κατανομής των μαθημάτων και των ωρών διδασκαλίας εν τοις Διδασκαλείοις*» (ΦΕΚ 247/08-09-1886, τχ. Α'), το οποίο προέβλεπε στη διδασκαλία της Γ' τάξης το μάθημα «*Ιστορία της νεωτέρας παιδαγωγίας*», με περιεχόμενο «*Ερμηνεία των παρ' ημίν κειμένων νόμων της δημοτικής Εκπαίδευσεως και ανάπτυξης των υπό της πολιτείας επιβαλλομένων καθηκόντων τοις δημοδιδασκάλοις*», (Μπουζάκης Α', 2002: 230).

Το 1888 εκδόθηκε το Β.Δ της 13 Σεπτεμβρίου 1888, (ΦΕΚ 242/17-09-1888, τχ. Α'), το οποίο είχε τον τίτλο «*Περί κατανομής των μαθημάτων και ωρών διδασκαλίας εν τοις Διδασκαλείοις*». Με το διάταγμα αυτό έγιναν νέες προσθήκες και τροποποιήσεις στο Αναλυτικό Πρόγραμμα των Διδασκαλείων και καθορίστηκε στη διδασκαλία της Γ' τάξης να υπάρχει, με μικρή λεκτική τροποποίηση από την προηγούμενη ρύθμιση, το μάθημα «*Ιστορία της νεωτέρας παιδαγωγικής, ερμηνεία των παρ' ημίν κειμένων νόμων της Δημοτικής Εκπαίδευσεως, και διδασκαλία των υπό της πολιτείας, επιβαλλομένων τοις διδασκάλοις καθηκόντων*», (Μπουζάκης Α', 2002: 240).

Το 1893 εκδόθηκε το πρώτο κρατικό αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα για τα μαθήματα των πλήρων Παρθεναγωγείων και των Διδασκαλείων θηλέων, το οποίο υποχρεώνονταν να εφαρμόσουν και τα ιδιωτικά Παρθεναγωγεία και Διδασκαλεία, διότι μόνο έτσι είχαν δικαίωμα οι απόφοιτές τους να συμμετέχουν στις εξετάσεις για χορήγηση πτυχίου δασκάλας, (Καстанος: 1920).

Στο διάταγμα αυτό με τον τίτλο «*Περί Ωρολογίου και Αναλυτικού Προγράμματος μαθημάτων των πλήρων Παρθεναγωγείων και των Διδασκαλείων των θηλέων*», το οποίο υπογράφηκε στις 20 Αυγούστου 1893 και δημοσιεύθηκε στο (ΦΕΚ 163/21-08-1893, τχ. Α') προβλέφθηκε η διδασκαλία του μαθήματος «*Παιδαγωγική*». Στο μάθημα περιλαμβάνονται ενότητες όπως: *Ιστορία της παιδαγωγίας, Ψυχολογία. Λογική, Γενική Διδακτική, Παιδαγωγική σχολική, ειδική διδακτική και η ενότητα με τίτλο το διδακτικό επάγγελμα*. Στην τελευταία ενότητα το περιεχόμενο που ορίζεται είναι το εξής: «*Η γένεσις και η αναπτύξις των δημοτικών σχολείων. Αι σχέσεις του δημοτικού σχολείου με την οικογένειαν, την πολιτείαν και την εκκλησίαν. Αξία του*

διδασκάλου, υποχρεώσεις και καθήκοντα αυτού. Η νομοθεσία των δημοτικών σχολείων. Οι τρόποι περαιτέρω αναπτύξεως του διδασκάλου», (Μπουζάκης Α', 2002: 286).

Το 1902 έγινε αναμόρφωση του προγράμματος των μαθημάτων των Διδασκαλείων θηλέων. Στο σχετικό Β.Δ., το οποίο υπογράφηκε στις 6 Ιουλίου 1902, με τον τίτλο *«Περί προγράμματος μαθημάτων Διδασκαλείου θηλέων»*, (ΦΕΚ 154/22-08-1902, τχ. Α') καθορίστηκε να διδάσκεται στις υποψήφιες δασκάλες που φοιτούσαν στην Α' τάξη των τριτάξιων Διδασκαλείων το μάθημα *«Παιδαγωγικά»*. Μέσα στο περιεχόμενο του μαθήματος προβλέπονταν οι εξής ενότητες που σχετίζονται με τη διοικητική κατάρτισή τους: *«Η αποστολή του δημοδιδασκάλου. Οι μεγάλοι άνδρες στην ιστορία ως διδάσκαλοι του λαού. Το νέον δημοτικόν σχολείον. Περί σχολικής τάξεως»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 327).

Με το Ν. 3692/1 Απριλίου 1910, το οποίο είχε τίτλο *«Περί του εν Αθήναις Διδασκαλείου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως»*, (ΦΕΚ, 132/05-04-1910, τχ. Α'), και ειδικότερα με το άρθρο 2 ρυθμίζεται σε κάποιο βαθμό και το θέμα της διοικητικής κατάρτισης των υποψηφίων δασκάλων. Προβλέπεται η διδασκαλία του μαθήματος *«Ψυχολογία, κοινωνική και πολιτειακή ηθική μετά παιδαγωγικών εφαρμογών, και παιδαγωγικά μετά της νομοθεσίας της δημοτικής εκπαιδεύσεως»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 364).

Με το Β. Διάταγμα της 8 Οκτωβρίου 1911 καθορίστηκε το πρόγραμμα μαθημάτων όλων των τάξεων του Μαρασλείου Διδασκαλείου. Το πρόγραμμα προέβλεπε να διδάσκεται επί 4 ώρες στην Δ' Τάξη το μάθημα *«Παιδαγωγική. Ιστορία του Δημοτικού Σχολείου και νομοθεσία της δημοτικής ημών εκπαιδεύσεως»*, (ΕΤΚ, αρ. 292, τχ. Α'/18 Οκτωβρίου 1911).

Την περίοδο 1913 αμέσως μετά την προσάρτηση των νέων χωρών γινόταν οι προτάσεις της κυβέρνησης για προώθηση νέων νομοσχεδίων και διεξάγονταν σχετικές δημόσιες συζητήσεις για τα εκπαιδευτικά ζητήματα και ειδικότερα για τη μόρφωση των δασκάλων και νηπιαγωγών. Για το θέμα της ελλιπούς ή λίγης διοικητικής κατάρτισης, όπως και σε άλλους τομείς είχαν διατυπωθεί την περίοδο εκείνη υποστηρικτικές απόψεις, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η άποψη του

Δ. Γληνού ο οποίος υπήρξε και ο βασικός συντάκτης των Νομοσχεδίων του Τσιριμώκου το 1913, (Haralampides: 1935).

Σε δημοσιεύσεις στον τύπο όπου γινόταν ανταλλαγή απόψεων, αναφέρεται ο Δ. Γληνός απαντώντας στην επίκριση που ασκήθηκε για τα νομοσχέδια του Υπουργού Παιδείας Τσιριμώκου το 1913. Στα σχετικά δημοσιεύματα ο Δ. Γληνός γράφει ότι δημοσίευσε δεκαεφτά άρθρα στην εφημερίδα «*Νέα Ελλάδα*». Τα άρθρα αυτά τα συγκέντρωσε και τα δημοσίευσε το 1925 σε έναν αυτοτελή τόμο με τον τίτλο «*Ένας άταφος νεκρός*». Ειδικότερα γράφει: «*Σήμερα και η έκθεση και τα άρθρα είναι δυσκολοέβρετα. Οι νεότεροι εκπαιδευτικοί ούτε παρακολούθησαν τότε τη συζήτηση. Και όμως το εκπαιδευτικό μας σύστημα ουσιαστικά μένει το ίδιο. Και η μεταρρύθμισή του είναι πάντα ένα από τα πιο φλέγοντα ζητήματα της κοινωνικής μας οργάνωσης. Γι' αυτό θεώρησα χρήσιμο, σήμερα που ο δασκαλικός κόσμος πλατύτερα φωτίζεται και θετικότερα ενδιαφέρεται για τα εκπαιδευτικά προβλήματα, να του δοθεί και το βοήθημα αυτό, που ελπίζω πως πολύ θα του χρησιμέψει για να σχηματίσει καθαρές ιδέες για το οργανωτικό ζήτημα των σχολείων μας*», (Γληνός, 1925: γ').

Παρουσιάζοντας τις απόψεις για την κατάρτιση των διδασκαλισσών που γινόταν στα διδασκαλεία θηλέων, και τα οποία ανήκαν στη μέση επαγγελματική εκπαίδευση γράφει τα εξής: «*Αλλά και της ειδικής παιδαγωγικής εκπαίδευσης των μαθητριών του διδασκαλείου το πρόγραμμα παρουσιάζει ουσιώδεις ατελείες. Ελλείπουν απ' αυτού μαθήματα, οία η υγιεινή του σχολείου, η ιστορία και νομοθεσία της εν Ελλάδι εκπαίδευσης, τα στοιχεία της παιδολογίας*», (Γληνός, 1925: 71).

Με το Ν. Διάταγμα/26 Αυγούστου 1914, που έχει τίτλο «*Περί του Ορισμού των εν τοις διδασκαλείοις διδασκομένων μαθημάτων, ωρών διδασκαλίας κλπ*», και το οποίο στη συνέχεια κυρώθηκε με το Ν. 381/1914 (ΦΕΚ 335/19-11-1914, τχ. Α') ιδρύθηκαν τα τριτάξια διδασκαλεία. Στα Διδασκαλεία αυτά προβλέπονταν η διδασκαλία στη Γ' τάξη του μαθήματος «*Παιδαγωγική*» για 3 ώρες την εβδομάδα με ειδικότερο περιεχόμενο τις εξής ενότητες: «*Ιστορία του δημοτικού σχολείου και της νομοθεσίας της δημοτικής ημών εκπαίδευσης, Σχέδια υπηρεσιακών εγγράφων*», (Μπουζάκης Α', 2002: 442).

Στο ίδιο διάταγμα προβλέπονταν να διδάσκεται στις προσαρτημένες τάξεις στα τριτάξια διδασκαλεία, οι οποίες ήταν ένα είδος μονοτάξιου Διδασκαλείου, ένα σχετικό μάθημα. Ήταν το μάθημα Παιδαγωγική και προβλέπονταν να διδάσκεται για 3 ώρες

την εβδομάδα στο α' εξάμηνο με τις ενότητες: *«Παιδαγωγική, ιστορία της δημοτικής εκπαίδευσης και η περί ταύτης παρ' ημίν νομοθεσία»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 443).

Με το Διάταγμα της 31 Ιανουαρίου 1915, (ΦΕΚ 55/06-02-1915, τχ. Α') που έχει τον τίτλο *«Περί προσθήκης μαθήματος εις τα εν Διδασκαλείοις διδασκόμενα»*, προστίθεται σε όσα προέβλεπε το προηγούμενο Β.Δ., ένα μάθημα σχετικό με τη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων εκπαιδευτικών. Το μάθημα είχε τον τίτλο *«Στοιχεία του ισχύοντος δικαίου και της πολιτικής οικονομίας»* και διδάσκονταν για 1 ώρα την εβδομάδα και στα δύο εξάμηνα α' και β, (Μπουζάκης Α', 2002: 459).

Στο Ν. 1242 Β' του 1919 με τον τίτλο *«Περί δημοτικής Εκπαίδευσης»* (ΦΕΚ, 190/28-08-1920, τχ. Α') που είναι κωδικοποίηση της μέχρι τότε νομοθεσίας για τη δημοτική εκπαίδευση προβλέπεται στο άρθρο 50 στο μέρος ΙΙΙ και με τον τίτλο *«Διδασκαλεία και υποδιδασκαλεία δημοτικής εκπαίδευσης»*, και ειδικότερα στο *«Κεφ. Α', Διδασκαλεία Δημοτικής Εκπαίδευσης»*, να διδάσκεται στα τριτάξια Διδασκαλεία και των δύο φύλλων το μάθημα *«ια) Η ιστορία και η ισχύουσα Νομοθεσία της παρ' ημίν Δημοτικής Εκπαίδευσης»*, (Β. Ν.Δ. της 26 Αυγούστου 1914, άρθρον 2, εδάφιον 2)», (Μπουζάκης Α', 2002: 505).

Στο Διάταγμα της 2 Φεβρουαρίου 1924 με τίτλο *«Περί του προγράμματος των μονοταξίων Διδασκαλείων»*, (ΦΕΚ, 26/07-02-1924, τχ. Α') προβλέπεται η διδασκαλία του σχετικού μαθήματος με τον εξής τίτλο: *«3. Γενική Παιδαγωγική και Οδηγητική μετά στοιχείων εκ της ιστορίας και της Νομοθεσίας της παρ' ημίν Δημοτικής Εκπαίδευσης (από του Ιανουαρίου μέχρι τέλους του έτους, ώραι 3 καθ' εβδομάδα»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 560). Στο πλαίσιο του μαθήματος αυτού προβλέπεται επίσης και η παρακάτω ύλη: *«Στοιχεία εκ της Ιστορίας και της Νομοθεσίας της παρ' ημίν δημοτικής εκπαίδευσης. Τα εξ αυτών προκύπτοντα σημερινά προβλήματα του παρ' ημίν δημοτικού σχολείου και αι περί αυτών σύγχρονοι παιδαγωγικοί ιδέαι»*. (Μπουζάκης Α', 2002: 561).

Στο Ν. 3182/5-8-1924, (ΦΕΚ, 187/07-08-1924, τχ. Α') με τον τίτλο *«Περί Διδασκαλείων της Δημοτικής Εκπαίδευσης»* προβλέφθηκε η σύσταση και λειτουργία πολυτάξιων Διδασκαλείων. Με το άρθρο 2 του παραπάνω νόμου καθορίστηκε η διδασκαλία του μαθήματος *«γ) Η Ιστορία και η ισχύουσα Νομοθεσία της παρ' ημίν Δημοτικής Εκπαίδευσης»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 55 & 569).

Στο Διάταγμα της 25 Ιανουαρίου 1929, (ΦΕΚ 33/29-01-1929, τχ. Α') με τίτλο *«Περί καθορισμού των διδακτέων μαθημάτων εις τα πεντατάξια διδασκαλεία»* ορίζονται τα διδασκόμενα μαθήματα στην Πέμπτη τάξη των πεντατάξιων Διδασκαλείων. Στο άρθρο 1 παραγρ. 8 προβλέπεται η διδασκαλία του μαθήματος: *«8. Ιστορία της παρ' ημίν Δημοτικής Εκπαιδεύσεως και η ισχύουσα Νομοθεσία»*. Για το μάθημα καθορίζεται το παρακάτω περιεχόμενο: *«Η εκπαίδευσις κατά τους χρόνους της δουλείας, η εκπαίδευσις του ελληνικού κράτους επί Καποδιστρίου, η δημοτική εκπαίδευσις και η μόρφωσις δημοδιδασκάλων επί Όθωνος και Γεωργίου Α', ο νόμος ΒΤΜΘ' και οι τροποποιήσαντες αυτόν νόμοι, η μόρφωσις δημοδιδασκάλων κατά τους νυν ισχύοντες νόμους, οι ισχύσαντες νόμοι περί διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως (νόμος 1242, κλπ)*. Η διδασκαλία του μαθήματος προβλεπόταν για 1 ώρα από του Φεβρουαρίου μέχρι τέλους του σχολικού έτους, (Μπουζάκης Α', 2002: 630).

Στο Διάταγμα της 30 Ιουλίου 1929, (ΦΕΚ, 279/14-08-1929, τχ. Α') με τον τίτλο *«Περί απολύσεως των μαθητών και των μαθητριών των πενταταξίων Διδασκαλείων»* προβλέπεται η εξέταση στο μάθημα *«6) Ιστορία παιδαγωγικής, ιστορία Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, ισχυούσης Νομοθεσίας»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 649).

Στο νόμο 4368/9 Αυγούστου 1929, (ΦΕΚ, 291/17-08-1929, τχ. Α') με τον τίτλο *«Περί τροποποιήσεως του νόμου 3182, ως ούτος ετροποποιήθη δια μεταγενεστέρων νόμων «Περί διδασκαλείων της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως»*, καταργήθηκαν τα μονοτάξια Διδασκαλεία και όλα τα πολυτάξια μεταρρυθμίστηκαν σε πεντατάξια και έτσι υπήρχε μόνο ένας ενιαίος τύπος, (Dendrinou-Antonakaki: 1955). Στο άρθρο 2 του νόμου ορίστηκε μεταξύ των άλλων μαθημάτων να διδάσκεται και το σχετικό με τη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων μάθημα με τον τίτλο: *«γ) Η Ιστορία και η ισχύουσα Νομοθεσία της παρ' ημίν δημοτικής εκπαιδεύσεως»*, (Μπουζάκης Α', 2002: 59 & 656).

Η ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΣΤΙΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΚΑΔΗΜΙΕΣ

Η διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες γινόταν σε όλη την περίοδο λειτουργίας τους με τη διδασκαλία ειδικών μαθημάτων Σχολικής Νομοθεσίας και Ιστορίας της Δημοτικής εκπαίδευσης και Δημοσίου Δικαίου.

Στο νόμο 5802/28 Σεπτεμβρίου 1933, (ΦΕΚ, 286/29-09-1933, τχ. Α') για τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες σχετικά με τη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων προβλέφθηκαν δύο σχετικά μαθήματα, (Thoidis: 1965. Xochellis: 1961)). Το ένα ήταν η διδασκαλία της *«Σχολικής Νομοθεσίας»* για το οποίο καθορίζονταν στο νόμο να αναλαμβάνει ο Υποδιευθυντής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, και να διδάσκεται επί 1 ώρα την εβδομάδα στο Β' έτος. Το άλλο μάθημα που είχε τίτλο *«Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου, Πολιτικής Οικονομίας και Κοινωνιολογίας»* διδάσκονταν στο Α' έτος για 2 ώρες την εβδομάδα., από ειδικό εκπαιδευτικό, (Μπουζάκης Β', 2002: 114-115, Δημαράς Β', 1988: 181, Ευαγγελόπουλος : 3592).

Στο Διάταγμα 21/16 Φεβρουαρίου 1934, (ΦΕΚ, 82/24-02-1934, τχ. Α') με τίτλο *«Περί του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος των Παιδαγωγικών Ακαδημιών»* προβλέπονταν η διδασκαλία του μαθήματος *«Σχολική Νομοθεσία»* για 1 ώρα στο 2^ο έτος (Δημαράς Β', 1988: 181) και του μαθήματος *«Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου, Πολιτικής Οικονομίας και Κοινωνιολογίας»* για δύο ώρες στο 1^ο έτος το οποίο είχε γενικό διοικητικό περιεχόμενο (Μπουζάκης Α', 2002: 59 & 656). Η ύλη του μαθήματος *«Σχολική Νομοθεσία»* προβλέπονταν στο Διάταγμα αναλυτικά ως εξής: *«Είδη σχολείων δημοτικής εκπαίδευσης και οργανώσεως αυτών. Προσωπικόν δημοτικών σχολείων και διαβάθμισις αυτών. Υποχρεωτική φοίτησις μαθητών. Διοίκησις της δημοτικής εκπαίδευσης, επιθεωρείται, εποπτικά συμβούλια, εκπαιδευτικόν συμβούλιον. Νομοθεσία ανεγέρσεως και επισκευής διδακτηρίου. Μετεκπαίδευσις. Εκπαιδευτικοί, αναρρωτικοί και κανονικάί άδειαι»*, (Μπουζάκης Β', 2002: 123).

Μετά από λίγα χρόνια στο Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών η δικτατορία του Μεταξά διατήρησε με τον Α.Ν. 953/12 Νοεμβρίου 1937, (ΦΕΚ, 469/19-11-1937, τχ. Α') τη διδασκαλία των δύο μαθημάτων η οποία συνεχίστηκε χωρίς αλλαγές το επόμενο διάστημα μέχρι το 1964, (Μπουζάκης Β', 2002: 31 & 44).

Στα Αναλυτικά Προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών του 1964 και του 1966 για τη διοικητική κατάρτιση των δασκάλων δεν προβλέπονταν για πρώτη φορά στην μέχρι τότε πορεία της κατάρτισης των δασκάλων κανένα ειδικό μάθημα παρά μόνο το γενικό μάθημα «*Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος και του Δικαίου*» το οποίο διδάσκονταν στο 2^ο εξάμηνο επί 1 ώρα, (Μπουζάκης Β', 2002: 46-48).

Στα Αναλυτικά Προγράμματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών του 1967 τα οποία καθόρισε το δικτατορικό καθεστώς επανέρχεται το μάθημα «*Σχολική Νομοθεσία*» και προβλέπονταν να διδάσκεται στο Β' και στο Γ' εξάμηνο επί 2 ώρες, (Μπουζάκης Β', 2002: 304). Παράλληλα καταργήθηκαν από το δικτατορικό καθεστώς τα μαθήματα «*Στοιχεία του Δημοκρατικού Πολιτεύματος*» και «*Κοινωνιολογία*». Το περιεχόμενο του μαθήματος «*Σχολική Νομοθεσία*» περιγράφεται αναλυτικά στην Υπ. Απόφαση αρ 154319/11-11-1967 η οποία έχει θέμα: «*Περί καθορισμού Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος παιδαγωγικών Ακαδημιών δια το Ακαδημαϊκόν έτος 1967-1968*», (ΦΕΚ, 711/02-12-1967, τχ. Β'). Συγκεκριμένα προβλέπονται τα εξής: (Σχολική Νομοθεσία, Τάξεις Β', (ώραι 2). Διδακτέα Ύλη: (εν γενικαίς γραμμαίς). α') Η εξέλιξις της σχολικής νομοθεσίας της Ελλάδος από της απελευθερώσεως μέχρι των ημερών μας. Η Παιδεία εις τας αποφάσεις της Εθνοσυνελεύσεως και τα Συντάγματα της Ελλάδας. Ο Αγών δια την γενικήν υποχρεωτικήν βετή στοιχειώδη Εκπαίδευσιν. β') Η ισχύουσα νομοθεσία δια το Δημοτικόν Σχολείον. Οργάνωσις, διοικήσις, πρόγραμμα, Σχολική Εφορεία. Βιβλία του σχολείου και έγγραφα. Εποπτεία. Σχέσις μετά των Επιθεωρητών του Υπουργείου Παιδείας και των Νομαρχιών. Η νομοθεσία δια την θέσιν του Διδασκάλου και τα καθήκοντα αυτού. γ') Η νομοθεσία δια την προστασίαν των μαθητών, υγεία, κατασκηνώσεις. Διεθνείς Οργανισμοί δια το παιδί και την Παιδείαν», (Μπουζάκης Β', 2002: 327).

Στο Ν.Δ. 842/1971, (ΦΕΚ 37/16-2-1971, τ. Α'), με τίτλο «*Περί αναδιοργανώσεως των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και συμπληρώσεως της περί αυτών κειμένης νομοθεσίας*» και πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 2, παραγρ. 1 και με τον τίτλο διδασκόμενα μαθήματα προβλέπεται μεταξύ των άλλων και η διδασκαλία του μαθήματος «*Οργάνωσις και Διοικήσις της Εκπαιδεύσεως*». Στο μάθημα περιλαμβάνονται οι εξής ενότητες: «*Γενικαί αρχαί οργανώσεως και Διοικήσεως, Εκπαιδευτική Πολιτική, Οργάνωσις, Διοικήσις και Εποπτεία της Εκπαιδεύσεως, Διοικήσις και Εποπτεία Δημοτικού Σχολείου, Προγράμματα, σχολικά Βιβλία, Εκπαιδευτική Νομοθεσία*», (Μπουζάκης Β', 2002: 378).

Στο Β.Δ. αριθ. 343/29 Απριλίου 1972 (ΦΕΚ, 81/31-03-1972, τχ. Α') με τον τίτλο «Περί του Ωρολογίου και Αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων και ασκήσεων των Παιδαγωγικών Ακαδημιών κατά έτη σπουδών», προβλέπεται ξανά το ίδιο μάθημα «Οργάνωσις και Διοικήσις της Εκπαιδεύσεως», (Μπουζάκης Β', 2002: 442) που είχε οριστεί το 1971 να διδάσκεται στο Β' έτος σπουδών για 1 ώρα την εβδομάδα και με το ίδιο αναλυτικό περιεχόμενο (Μπουζάκης Β', 2002: 458).

Με το Π.Δ. 306/25-07-1984 (ΦΕΚ, 113/07-08-1984, τχ. Α') που έχει τίτλο «Ωρολόγιο και Αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων και ασκήσεων των Παιδαγωγικών Ακαδημιών κατά έτη σπουδών», δεν προβλέπεται διδασκαλία ειδικού μαθήματος Οργάνωσης και Διοίκησης της Εκπαίδευσης, (Μπουζάκης Β', 2002: 596).

Προβλέπεται όμως να διδάσκεται το μάθημα «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης» επί 1 ώρα κάθε εβδομάδα στο Β' έτος σπουδών με περιεχόμενα ιστορικής εξέλιξης της οργάνωσης και διοίκησης της εκπαίδευσης όπως: «α) Έννοια, σκοπός και σημασία, β) Ιστορική εξέλιξη του σχολείου στην Ελλάδα, γ) Παράγοντες διαμόρφωσης του νεοελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, δ) Ιστορία, οργάνωση, διοίκηση της δημοτικής εκπαίδευσης», (Μπουζάκης Β', 2002: 599).

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΔΑΣΚΑΛΩΝ

Από την πιο πάνω λεπτομερή παράθεση των δεδομένων τα οποία αποδελτιώθηκαν μέσα από πρωτογενείς πηγές, όπως τα σχετικά προγράμματα μαθημάτων, οι κανονισμοί λειτουργίας Διδασκαλείων και τα νομοθετικά κείμενα για την κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων και συλλογές νομοθεσίας, μπορούν να εξαχθούν ορισμένες βασικές διαπιστώσεις.

Μια πρώτη διαπίστωση είναι ότι σε όλη σχεδόν τη διάρκεια λειτουργίας των σχολών κατάρτισης υπήρχε πρόβλεψη να καταρτίζονται και να προετοιμάζονται για το διοικητικό έργο τους οι μελλοντικοί δάσκαλοι με βασικές γνώσεις διοικητικής κατάρτισης μέσα από αυτοτελές ή όχι διδασκόμενο μάθημα.

Ιδιαίτερη σημασία δίνονταν επίσης μέσα από τα σχετικά μαθήματα στην απόκτηση γνώσεων σχολικής νομοθεσίας, ιστορικής εξέλιξης του εκπαιδευτικού συστήματος καθώς και οργάνωσης και διοίκησης της δημοτικής εκπαίδευσης. Ακόμη προβλέπονταν ενημέρωση για τα καθήκοντα και το διοικητικό ρόλο του διευθυντή των σχολικών μονάδων και απόκτηση γνώσεων για την αλληλογραφία και το αρχείο του σχολείου. Η κατάρτιση αυτή, κατά την περίοδο που εξετάζει η παρούσα μελέτη, ήταν απολύτως αναγκαία διότι οι δάσκαλοι διορίζονταν σε όλη την ελληνική επικράτεια και σε ολιγοθέσια σχολεία όπου αναλάμβαναν από την αρχή της διδασκαλικής τους σταδιοδρομίας διοικητικά καθήκοντα.

Από την συνολική παρουσίαση των τεκμηρίων διαπιστώνεται ότι η εκπαίδευσή τους στη διοικητική κατάρτιση γινόταν με ιδιαίτερα διδασκόμενο μάθημα και σε πολύ λίγες περιπτώσεις με σχετικές ενότητες μέσα από τα μαθήματα της Παιδαγωγικής ή της Ιστορίας της Εκπαίδευσης, (Δερβίσης, 1989: 32-98).

Η ένταξη της διδασκαλίας των μαθημάτων διοίκησης της εκπαίδευσης μέσα στις ενότητες των μαθημάτων των Παιδαγωγικής και η μη διδασκαλία τους ως ιδιαίτερου μαθήματος ήταν μια συνειδητή ενέργεια των παιδαγωγών την οποία στήριζαν και θεωρητικά. Για το θέμα αυτό ο παιδαγωγός Νικόλαος Εξαρχόπουλος ο οποίος από την αρχή του 20^{ου} αιώνα ήταν καθηγητής Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών είχε διατυπώσει την άποψη ότι «...τα περί διοικήσεως των σχολείων και της εποπτείας αυτών...περιλαμβάνονται εν τω κύκλω των υπό της παιδαγωγικής ερευνωμένων θεμάτων», (Εξαρχόπουλος Α, 1952: 20).

Σε ότι αφορά δε τις ενότητες οι οποίες περιλαμβάνονται στη θεματική περιοχή της *«Διοίκησης και Εποπτείας των σχολείων»* ο Ν. Εξαρχόπουλος αφού τις περιέγραψε στο σύγγραμμά του αναφέρει στη συνέχεια τις ενότητες με λεπτομέρειες. Υποστήριξε ότι Παιδαγωγική προσπαθεί να θέσει τις αρχές με βάση τις οποίες πρέπει να ρυθμίζονται τα θέματα που έχουν σχέση με τη διοίκηση της εκπαίδευσης. Επίσης ότι η Παιδαγωγική καθορίζει ποια εκπαιδευτικά συμβούλια πρέπει να λειτουργούν, ποια σύνθεση θα έχουν, από ποιους πρέπει να εκλέγονται και ποιο θα είναι το έργο τους. Ακόμη καθόρισε μέχρι ποιο σημείο επιτρέπεται η εισαγωγή του θεσμού της αυτοδιοίκησης στην εκπαίδευση, σε ποιες αρχές πρέπει να στηρίζεται, και ποια μορφή θα παίρνει η αποκέντρωση στη διοίκηση της. Ακόμη υποστήριξε ότι η αποκέντρωση θα πρέπει να εξασφαλίζει την αρμονική συμμετοχή, στη λειτουργία των σχολείων, όλων των παραγόντων της αγωγής και την αυτενέργεια των δασκάλων στην εκτέλεση του εκπαιδευτικού τους έργου. Τέλος αναφερόμενος στο θέμα της εποπτείας υποστήριξε ότι *«Διαγράφει εισέτι η Παιδαγωγική τον σκοπόν της επιθεωρήσεως των σχολείων, τα έργα των επιθεωρητών και τας ιδιότητας αίτινες πρέπει να περικοσμήσωσιν εκείνους εις τους οποίους ανατίθεται το υπόργημα τούτο»* (Εξαρχόπουλος Α, 1906).

Επίσης και άλλος παιδαγωγός ο Θεόδωρος Χαραλαμπίδης στο σύγγραμμά του *«Γενική Παιδαγωγική»* συγκαταλέγει στο περιεχόμενο της Παιδαγωγικής Επιστήμης, τα *«Οργανωτικά-διοικητικά προβλήματα»*, (Χαραλαμπίδης: 130) και περιγράφει τους επί μέρους κλάδους της που είναι σχετικοί με τα προβλήματα αυτά. Αναφέρει δε τους υποδιαιρέσεις-κλάδους: *«την Εκπαιδευτική Πολιτική, τη Σχολική Νομοθεσία, την Παιδονομία, (κυρίως το πειθαρχικό μέρος), τον Οδηγό ή Νομικό Σύμβουλο του Δασκάλου, τις Σχετικές φροντιστηριακές ασκήσεις κλπ»*, (Χαραλαμπίδης: 135)

Σαν γενικό συμπέρασμα από όλα όσα αναφέρθηκαν μπορεί να εξαχθεί ότι η διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων ενώ προβλέπονταν στα προγράμματα σπουδών δεν ήταν αρκετή ώστε να τους εξοπλίσει με όλες τις απαραίτητες γνώσεις και να τους ετοιμάσει με επάρκεια για να ανταποκριθούν στο δύσκολο έργο της οργάνωσης, διοίκησης και λειτουργίας των σχολικών μονάδων. Αυτό συνέβαινε διότι τα σχετικά μαθήματα διδάσκονταν για λίγες ώρες την εβδομάδα και δεν περιελάμβαναν αναλυτικά όλα τα θέματα τα οποία θα αντιμετώπιζε στο διοικητικό έργο του ο μελλοντικός δάσκαλος.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ-ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Η παρούσα μελέτη είχε θέσει ως στόχο της τη συγκέντρωση, παρουσίαση και ανάλυση των νομοθετικών ρυθμίσεων που είναι σχετικές με τη διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων και νηπιαγωγών.

Στην πρώτη ενότητα έγινε η διερεύνηση της διοικητικής κατάρτισης των υποψηφίων νηπιαγωγών μέσα από τα Διδασκαλεία και τις Σχολές Νηπιαγωγών στις οποίες καταρτίζονταν. Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι επειδή οι σχολές ήταν λίγες και λειτουργούσαν με προγράμματα σπουδών τα οποία εγκρίνονταν από το Υπουργείο Παιδείας με κεντρική και ενιαία κατεύθυνση, διοικητική κατάρτιση σε μεγάλο ή μικρό βαθμό, όταν υπήρχαν σχετικά μαθήματα, αποκτούσαν όλες οι νηπιαγωγοί οι οποίες αποφοιτούσαν από τις σχετικές σχολές.

Στη δεύτερη ενότητα εξετάστηκε η διοικητική κατάρτιση των υποψηφίων δασκάλων μέσα από τα Διδασκαλεία και τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες που λειτούργησαν την περίοδο που εξετάζει η παρούσα εργασία. Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν και μελετήθηκαν διαπιστώθηκε ότι στα ιδρύματα κατάρτισης των υποψηφίων δασκάλων γινόταν διοικητική κατάρτιση όλων δασκάλων που διορίζονταν στην εκπαίδευση. Αυτό συνέβαινε διότι όπως και στην περίπτωση της κατάρτισης των νηπιαγωγών υπήρχε ενιαία κατεύθυνση από το Υπουργείο Παιδείας μέσα από τα προγράμματα σπουδών και δεν αφήνονταν στην κάθε σχολή να αποφασίσει αν θα διδαχθεί ή όχι το συγκεκριμένο μάθημα.

Τέλος η εργασία καταλήγει στα γενικά συμπεράσματα και τη διαπίστωση ότι η διοικητική κατάρτιση υπήρχε στις σχολές για όλους τους υποψηφίους νηπιαγωγούς και δασκάλους αλλά δε φαίνεται να ήταν επαρκής με βάση τα διδασκόμενα μαθήματα και τις διατιθέμενες ώρες διδασκαλίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αμαριώτου Μ., (1937), Ι. Π. Κοκκώνης. Ο πρώτος μας παιδαγωγός, Αθήνα.
- Αντωνίου Δ., (1988), *Προγράμματα Μέσης εκπαίδευσης, (1833-1929), Τόμος Β'*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, (ΙΑΕΝ), Αθήνα.
- Γληνός Δ., (1925), *Ένας άταφος νεκρός*, Αθήναι, εκδ. Εταιρεία Αθηνά.
- Δερβίσης Σ., (1989), *Ιστορία, Οργάνωση και Διοίκηση της Νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη
- Δημαράς Α., (1983), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια Ιστορίας, τόμος Α'*, 1821-1894, εκδ. Ερμής, Αθήνα.
- Δημαράς Α., (1983), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια Ιστορίας, τόμος Β'*, 1895-1967, εκδ. Ερμής, Αθήνα.
- Εξαρχόπουλος Ν., (1952), *Εισαγωγή εις την Παιδαγωγικήν, τόμος Α'*, έκδ. 5η, εκδ. οίκος Ελικών, Αθήναι.
- Εξαρχόπουλος, Ν., (1906), *Περί του θεσμού της επιθεωρήσεως των σχολείων, Παιδαγωγικόν Δελτίον.*
- Ευαγγελόπουλος Σ., *Διδασκαλεία και Υποδιδασκαλεία*, (λήμμα) στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια- Λεξικό, (ΠΨΕΛ), τ. 3^{ος}, εκδ. Ελληνικά Γράμματα..
- Ευαγγελόπουλος Σ., *Παιδαγωγικές Ακαδημίες*, (λήμμα) στην Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια- Λεξικό, (ΠΨΕΛ), τ. 3^{ος}, εκδ. Ελληνικά Γράμματα..
- Κανονισμός του εν Θεσσαλονίκη Διδασκαλείου, Εν Αθήναις, 1877, εκ του τυπογραφείου Σ. Κ. Βλαστού.
- Μπουζάκης Σ., Τζήκας Χ., (2002), *Η κατάρτιση των δασκάλων-διδασκαλισσών και των νηπιαγωγών στην Ελλάδα, τόμος Α. Η περίοδος των Διδασκαλείων 1834-1933*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Μπουζάκης Σ., Τζήκας Χ., (2002), *Η κατάρτιση των δασκάλων-διδασκαλισσών και των νηπιαγωγών στην Ελλάδα, τόμος Β. Η περίοδος των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των σχολών Νηπιαγωγών (1933-1987)*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Νόμος ΒΤΜΘ', (1895), *Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδεύσεως*, (ΕΤΚ. 37/5-Οκτωβρίου 1895, τεύχος πρώτον).
- Χαραλαμπίδης Θ., (χ.χ.), *Γενική Παιδαγωγική*, εκδ. Νικόδημος, Αθήνα.
- Χαρίτος Χ., (1998), *Το Ελληνικό Νηπιαγωγείο και οι ρίζες του*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Νόμος ΒΤΜΘ', (1895), *Περί της στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαιδεύσεως*, (ΕΤΚ. 37/5-Οκτωβρίου 1895, τεύχος πρώτον).
-

- Dendrinou-Antonakaki, K., (1955), *Greek Education: Reorganisation of the Administrative structure bureau of publications*, Teachers College, Columbia University, New York.
- Dimaras, Alex., (1973), *Foreign and Particularly English. Influences on Educational policies in Greece during the war of independence and their Development under Capodistrias 1821-1831*, Thesis, London University, King' s College.
- Haralambides, Th., (1935), *Die Schulpolitik Griechenlands. Studie zur Kulturgeschichte Neugriechenlands von 1821-1835*, Berlin.
- Kastanos, Th., (1920), *Die Bildung der Volksschullehrer in Griechenland*, Diss, Iena.
- Kipper, P., (1897), *Geschichte des Neugriechischen Volksschulwesens*, Grossenhain und Leipzig.
- Thoidis, D., (1965), *Grunderziehhund und Erwachsenenbildung in Griechenland*, Diss, Munchen.
- Xochellis, P., (1961), *Das moderne griechische Elementarschulwesen*, Diss, Munchen.